

«Ελευθέριος Βενιζέλος και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση: 1928-1932»

«Αλλά θα στηρίζωμεν ακόμη αποτελεσματικότερον το κοινωνικόν καθεστώς δια της επιβαλλομένης αμέσου και ριζικής μεταρρυθμίσεως του εκπαιδευτικού μας συστήματος εφόσον εκατοντάδες σχολείων της κλασικής λεγομένης εκπαίδευσως εξακολουθούν να εξαπολύουν κατ' έτος χιλιάδας νέων ατελέστατα συνήθως μορφωμένων, ανικάνων ουσιαστικώς δια την παραγωγικήν εργασίαν το μέλλον μας δε, δεν ημπορεί παρά να είναι σκοτεινόν και το κράτος εργάζεται προφανώς δια να παρασκευάσει τον μέλλοντα στρατόν της κοινωνικής ανατροπής...Δια τους πολλούς, τους φοιτώντας εις τα σχολεία της Μέσης Εκπαίδευσως, η κλασική λεγομένη εκπαίδευσις είναι στείρα απολύτως και άγονος.»

Από τον προεκλογικό λόγο του Ε. Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη στις 22.7.1928.

Πρόλογος

Ο Βενιζέλος με αυτή του την αυστηρή κριτική στην κλασική εκπαίδευση, αναφέρεται έμμεσα στην αναγκαιότητα της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης. Συνδέει την εκπαίδευση με την αγορά εργασίας, λαμβάνοντας υπόψη τα τεράστια προβλήματα που αντιμετώπιζε η χώρα μετά τη μικρασιατική καταστροφή. Παράλληλα, προαναγγέλλει τις ριζικές μεταρρυθμίσεις που θα ακολουθήσουν στο χώρο της Παιδείας οι οποίες θα συντελέσουν στην *κοινωνική ανατροπή*. Έχουν ήδη προηγηθεί η αναστολή των προσπαθειών των ετών 1913, 1917, τα «Μαρασλειακά» και η διάσπαση του «Εκπαιδευτικού Ομίλου» ενώ η πολιτική ζωή των αμέσως προηγούμενων χρόνων στιγματίστηκε

από την πολιτική αστάθεια αλλά και τη δημοκρατική κυβέρνηση Παπαναστασίου. Η σύνδεση σχολείου – κοινωνίας αποτελούσε όραμα και είχε ήδη επισημανθεί από τους Δελμούζο και Γληνό που είχαν δρομολογήσει αντίστοιχες εκπαιδευτικές προσπάθειες και παρείχαν το απαραίτητο ιδεολογικό υπόβαθρο για τις επερχόμενες μεταρρυθμίσεις. Επιπλέον, το Σύνταγμα του 1927 με τις ελπιδοφόρες διατάξεις του για την εκπαίδευση, παρείχε την κατάλληλη θεσμική υποδομή για την εκπαιδευτική πολιτική που θα ακολουθούσε¹. Έτσι, η εκπαιδευτική πολιτική του Βενιζέλου χαράσσεται και υλοποιείται σε μια εποχή που είναι έτοιμη από καιρό να υποδεχτεί ριζοσπαστικές αλλαγές στο χώρο της εκπαίδευσης. Είναι δε, τόσο σημαντική η μεταρρυθμιστική προσπάθεια του κρητικού πολιτικού στην τετραετία 1928-1932 που – ανεξάρτητα από την εξέλιξή της– στιγμάτισε μια ολόκληρη γενιά, τη «Γενιά του '30».

Κεφάλαιο 1^ο - Το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο της περιόδου 1928-1932. Η αναγκαιότητα των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων.

Στη νεοελληνική ιστορία, ο Βενιζελισμός αντιπροσωπεύει μια δυναμική και ολοκληρωμένη προσπάθεια του *αστικού εκσυγχρονισμού*. Κατά την περίοδο 1928-1932 συνδέεται με την οικοδόμηση ενιαίου κράτους και στιγματίζεται από τη μικρασιατική καταστροφή που τροφοδοτεί τη χώρα με λαϊκά στρώματα. Η Ελλάδα ενσωματώνεται στη διεθνή αγορά και δέχεται την εισαγωγή ξένων κεφαλαίων. Η αγροτική μεταρρύθμιση ολοκληρώνεται ενώ διαμορφώνεται ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής. Με αυτές τις νεοδιαμορφωμένες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες αδυνατούν να συμβαδίσουν οι μέχρι

¹ Βλ. ενδεικτικά άρθρο 23 για δωρεάν παροχή από το κράτος υποχρεωτικής στοιχειώδους εκπαίδευσης, ανάληψη εποπτείας και δαπανών της εκπαίδευσης, έλεγχο προγραμμάτων σχολείων κ.α.

τώρα μονοδρομικοί σχολικοί μηχανισμοί και η παιδεία με το θεωρητικό, αρχαϊστικό και κλασικιστικό προσανατολισμό της.² Οι αδυναμίες του εκπαιδευτικού συστήματος και η αναγκαιότητα αντιμετώπισής τους, η υποβαθμισμένη εκπαίδευση του διδακτικού προσωπικού, η αδιαφορία της εκπαίδευσης για τις λαϊκές μάζες, η μονομερής κατεύθυνση των σπουδών, η μη προαγωγή της φυσικής αγωγής, η μη σύνδεση της θεωρητικής γνώσης με την πρακτική εξάσκηση, η απουσία σχολικών εργαστηρίων και βιβλιοθηκών, επισημαίνονται με ιδιαίτερα διεισδυτικό τρόπο στις εισηγητικές εκθέσεις των νομοσχεδίων που μετά την ψήφισή τους αποτελούν τους νόμους της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης³ και που έρχονται να επιλύσουν τα προαναφερόμενα προβλήματα.

Κεφάλαιο 2^ο - Οι επιμέρους αλλαγές στο χώρο της εκπαίδευσης.

Η ανάγκη για μια πλήρη ανατροπή των δεδομένων της εποχής του, οδήγησε το Βενιζέλο στην πρωτοβουλία για τη θέσπιση νόμων που αφορούσαν (και) την εκπαίδευση. Ο ίδιος πίστευε ότι *«το εκπαιδευτικό μας σύστημα παραμέλησε την εκπαίδευσιν των μεγάλων λαϊκών μαζών»* δημιουργώντας ένα τεράστιο χάσμα ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές τάξεις και δημιουργώντας προβλήματα εξαιτίας του θεωρητικού του χαρακτήρα και της μη αξιοποίησης της επαγγελματικής κατάρτισης.

*Υποχρεωτική
στοιχειώδης
εκπαίδευση.*

Η στοιχειώδης εκπαίδευση που περιλαμβάνει τα νηπιαγωγεία, τα δημοτικά και τις κατώτερες επαγγελματικές σχολές παρέχει γενική μόρφωση αλλά εισάγει και την επαγγελματική κατεύθυνση στις σπουδές

² Είναι χαρακτηριστικό ότι σε μια χώρα καθαρά γεωργική, το σχολικό έτος 1926/1927, υπάρχουν μόνο 15 γεωργικές σχολές όπου φοιτούν 744 μαθητές, 38 τεχνικές-επαγγελματικές σχολές με 3.968 μαθητές και 5 ναυτικές με 1.018 μαθητές. Ακόμη η σχολική διαρροή είναι πολύ μεγάλη αφού το επόμενο έτος περισσότερο από το 25% των παιδιών ηλικίας 7-18 ετών δεν επισκέπτεται κανενός είδους σχολείο (Μπουζάκης Σ., 1986)

³ Πρόκειται κυρίως για τους ν. 4373/1929: «Περί διαρρυθμίσεως των σχολείων μέσης εκπαίδευσεως», ν. 4397/1929: «Περί στοιχειώδους εκπαίδευσεως», ν. 5045/1930: «Περί σχολικών βιβλίων».

και στοχεύει στην προπαρασκευή των μαθητών για τη ζωή. Στο εξάχρονο πλέον δημοτικό η φοίτηση είναι υποχρεωτική. Στα πλαίσια του καθολικού χαρακτήρα της εκπαίδευσης και της εξάλειψης των φυλετικών διακρίσεων, υποχρεώνονται να παρακολουθούν τα μαθήματα όλοι οι μαθητές και όλες οι μαθήτριες. Επιπροσθέτως, σε μια προσπάθεια να αναπτυχτεί η *οικολογική συνείδηση* των παιδιών και να έρθουν κοντύτερα στο φυσικό τους περιβάλλον, κάθε σχολείο πρέπει να καλλιεργεί ένα μικρό κήπο.

*Μέση
εκπαίδευση.*

Σχολεία μέσης εκπαίδευσης είναι τα γενικά γυμνάσια και τα πρακτικά λύκεια όπου η φοίτηση είναι εξαστηής. Στις δύο αυτές μορφές μέσης εκπαίδευσης οι παρεχόμενες σπουδές μπορούν να λειτουργούν ξεχωριστά ή να συγχωνεύονται. Άλλωστε από την 3^η τάξη του Γυμνασίου και μετά, τα παιδιά καλούνται να επιλέξουν μία κατεύθυνση –κλασική, πρακτική ή γεωργική. Έτσι, θεσμοθετείται και εισάγεται στη μέση βαθμίδα η *τεχνική - επαγγελματική εκπαίδευση εις βάρος της κλασικής*.

*Νυχτερινά
σχολεία
Εκπαίδευση
ΑμΕΑ.*

Εκτός από τα δημοτικά σχολεία στοιχειώδους εκπαίδευσης, στα πλαίσια της μείωσης των ποσοστών αναλφαβητισμού, ιδρύονται και κάποια νυχτερινά σχολεία όπως επίσης υπάρχει πρόβλεψη για τη μόρφωση των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Είναι φανερό ότι στην εκπαιδευτική πολιτική του Βενιζέλου ιδιαίτερη θέση κατέχει η *άμβλυνση* (και αν είναι δυνατόν η εξάλειψη) *των κοινωνικών ανισοτήτων* αφού το εκπαιδευτικό σύστημα καλείται όχι μόνο να μην περιθωριοποιεί αλλά αντίθετα να *αγκαλιάζει* και να εντάσσει στο πλαίσιό του ευπαθείς και ευάλωτες κοινωνικές ομάδες όπως τα παιδιά με σωματικές ή/και ψυχικές αναπηρίες ή άτομα που για διάφορους προσωπικούς λόγους ή εξωτερικούς παράγοντες αποκλείονται από το εκπαιδευτικό σύστημα.

*Σωματική
αγωγή.*

Ιδιαίτερη μέριμνα καταγράφεται για τη σωματική άσκηση του μαθητικού πληθυσμού. Ο σύλλογος διδασκόντων κάθε σχολείου αναδεικνύεται σε φορέα πρωτοβουλιών που αφορούν και ευνοούν την *εγκύμναση του σώματος*.

*Εκπαίδευση
χωρίς φυλετικά
κριτήρια.*

Παραγκωνίζοντας προκαταλήψεις για την κοινωνική θέση των γυναικών και ειδικότερα για τη μόρφωσή τους, το Υπουργείο Παιδείας υιοθετεί και εφαρμόζει μια παράτολμη για την εποχή πρωτοβουλία: την *(υποχρεωτική) ένταξη των κοριτσιών στο εκπαιδευτικό σύστημα*. Τα *‘ανώτερα παρθεναγωγεία’* απευθύνονται στα κορίτσια που επιθυμούν να λάβουν ανώτερη μόρφωση *«οικείαν προς την γυναικείαν φύσιν, τα έργα και τον προορισμόν της Ελληνίδος μητρός»*. Έτσι, παρόλη τη φιλόδοξη προσπάθεια για καθολική μόρφωση του γυναικείου πληθυσμού, ο προσανατολισμός της παρεχόμενης εκπαίδευσης παραμένει πλαισιωμένος σε στερεότυπα σύμφωνα με τα οποία προσδιορίζονται συγκεκριμένοι κοινωνικοί ρόλοι για τα δύο φύλα: Τα παρθεναγωγεία δεν καλλιεργούν στις μαθήτριες την επιθυμία για περαιτέρω μόρφωση αλλά αντίθετα τις αποθαρρύνουν και καταδικάζουν οποιαδήποτε βούληση για ανώτερες σπουδές.

*Γλωσσικό
ζήτημα.*

Το γλωσσικό ζήτημα που δίχασε την ελληνική κοινωνία για πολλά χρόνια δε θα μπορούσε παρά να αποτελεί κομμάτι της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης 1928-1932. Αν και αναβαθμίζεται η δημοτική γλώσσα, αφού προβλέπεται η υποχρεωτική διδασκαλία της σε όλες τις τάξεις του δημοτικού και στις δύο τελευταίες παράλληλα με την καθαρεύουσα, η πολιτική του Βενιζέλου δεν τολμά να προτάξει τη δημοτική γλώσσα, καταργώντας τη διγλωσσία που στιγμάτιζε εκείνη την εποχή.

Σχολικά κτίρια. Στην προσπάθεια να αναβαθμιστεί το εκπαιδευτικό σύστημα και να υλοποιηθούν οι μεταρρυθμίσεις που εξαγγέλθηκαν, ο Γ. Παπανδρέου, ως υπουργός παιδείας της δεύτερης διετίας της κυβέρνησης Βενιζέλου, προχωρεί στη σύναψη εξωτερικού δανεισμού προκειμένου να ενισχύσει με γενναία χρηματικά ποσά την εκπαιδευτική πολιτική. Μεγάλο μέρος από τα χρήματα αυτά προορίζεται για την ανέγερση σχολικών κτιρίων ώστε να υλοποιείται μια πραγματική επανάσταση στο χώρο της σχολικής στέγης. Έχει αρχίσει η ανέγερση 145 διδακτηρίων ενώ 1.200 άλλα θα παραμείνουν ημιτελή.

Σχολικά εγχειρίδια. Η βενιζελική μεταρρύθμιση χαρακτηρίζεται από τον αποπροσανατολισμό της από το κλασικιστικό παρελθόν και τη στροφή προς τη νεοελληνική πραγματικότητα που είναι εμφανής στην επιλογή και συγγραφή των σχολικών βιβλίων.

Σχολικό δίκτυο. Ο μονόδρομος μηχανισμός του εκπαιδευτικού συστήματος και η σχολική διαρροή αντιμετωπίζονται με τη θεσμοθέτηση δεύτερου σχολικού δικτύου. Η δημιουργία ανώτερου Παρθεναγωγείου, οι κατώτερες επαγγελματικές σχολές επιδιώκουν να προσφέρουν εναλλακτική διέξοδο στα παιδιά και να δώσουν λύση στον υπερπληθυσμό των γυμνασίων.

Κεφάλαιο 3^ο - Αποτίμηση της εκπαιδευτικής πολιτικής 1928-1932.

Οι μεταρρυθμίσεις στο χώρο της παιδείας που θεσμοθετούνται από το 1929, θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως επανάληψη της μεταρρυθμιστικής προσπάθειας των ετών 1913 και 1917. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι όλες προωθήθηκαν από πολιτικές δυνάμεις του ίδιου ιδεολογικού χώρου.

Τα μακροχρόνια προβλήματα και την αδυναμία του εκπαιδευτικού συστήματος να ανταποκριθεί στις σύγχρονες κοινωνικές ανάγκες, το μονομερή και ολιγαρχικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης, την ανεπαρκή γνωστική υποδομή του διδακτικού προσωπικού, τις φυλετικές και ευρύτερες κοινωνικές ανισότητες φιλοδοξεί να αντιμετωπίσει και, γιατί όχι, να αμβλύνει η μεταρρυθμιστική προσπάθεια των ετών 1928-1932. Εμπνευσμένη από τους πρωτοστάτες του νεοελληνικού Διαφωτισμού η μεταρρύθμιση αυτή αποσκοπεί στο να προσδώσει έναν οικουμενικό χαρακτήρα στην ελληνική παιδεία. Έτσι, το νέο εκπαιδευτικό σύστημα στηρίζεται σε δομικές και παράλληλα ουσιαστικές αλλαγές όπως η αναβάθμιση του δημοτικού ως «σχολείο του λαού» σε έξι χρόνια, η ενίσχυση της δημοτικής γλώσσας, η θεσμοθέτηση επαγγελματικής κατεύθυνσης στις σπουδές ακόμη και στη στοιχειώδη εκπαίδευση, η εισαγωγή προαιρετικών μαθημάτων και «απογευμάτων ελευθέρως εργασίας». Η μεταρρύθμιση 1928-1932 στο χώρο της παιδείας, πέρα από την καθαρά εκπαιδευτική της διάσταση, είχε και οικονομική και κοινωνική διάσταση. Έτσι, πρέπει να αντιμετωπιστεί και ως προσπάθεια καταπολέμησης της ανεργίας στην οποία συνέβαλλαν οι πολλοί πτυχιούχοι των κλασικών σχολείων. Το εκπαιδευτικό σύστημα πλέον προοριζόταν να προετοιμάζει και να παρέχει εφόδια στους νέους για επαγγελματική αποκατάσταση. Ακόμη, με τα αντίστοιχα προγράμματα σπουδών έμελλε να γίνει μοχλός οικονομικής ανάπτυξης μέσα από την προσαρμογή του στις ραγδαίες οικονομικές μεταβολές ενώ παράλληλα καλούνταν να συμβάλει στην αντιμετώπιση των οικονομικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε η Ελλάδα (επιβάρυνση δημόσιων οικονομικών από τα πολεμικά έξοδα 1912-1922) αλλά και η παγκόσμια κοινότητα (κρίση 1929). Η κοινωνική διάσταση της μεταρρύθμισης σχετίζεται με το μαζικό και υποχρεωτικό χαρακτήρα που υιοθετήθηκε

για την εκπαίδευση, με την προσέγγιση των κοριτσιών, των ΑμΕΑ, με τη διανομή μαθητικών συσσιτίων.

Παρά τα μεγαλόπνοα όμως σχέδια, η εκπαιδευτική πολιτική των συγκεκριμένων ετών στάθηκε περισσότερο στα εξωτερικά (οργάνωση - διοίκηση) και λιγότερο στα εσωτερικά χαρακτηριστικά (προγράμματα - μέθοδοι) της εκπαίδευσης αδυνατώντας να επιφέρει την προσδοκώμενη ανατροπή⁴. Άλλωστε δέχτηκε εντονότατη κριτική από διανοούμενους της εποχής ενώ το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου 1936 προχώρησε όπως ήταν φυσικό σε ολοκληρωμένη μεταβολή του εκπαιδευτικού συστήματος που είχε διαμορφωθεί το 1929.

Ακόμη όμως και σε ιδεολογικό επίπεδο η συνεισφορά της είναι πολύ σημαντική αφού κλονίστηκαν αντιλήψεις για τη μονομέρεια, την αποσπασματικότητα και την απομόνωση της εκπαίδευσης ενώ προωθήθηκαν αντίστοιχα αντιλήψεις για την καθολικότητά της και την ανάγκη σύνδεσής της με την κοινωνική ζωή.

Επίλογος

Το όραμα του Βενιζέλου και των υπουργών παιδείας Γόντικα και Γ. Παπανδρέου για την εκπαίδευση σε πολλά σημεία του παραμένει επίκαιρο αφού η φιλοσοφία, το πνεύμα και οι θεμελιώδεις Αρχές που εκφράζονται μέσα από αυτό εξακολουθούν και σήμερα να αποτελούν το μεγάλο στοίχημα που πρέπει καθημερινά να κερδίζει η εκπαιδευτική πολιτική ώστε να υλοποιούνται οι επιταγές του σημερινού Συντάγματος : Η προώθηση φυλετικής και κοινωνικής ισονομίας με ιδιαίτερη μέριμνα για τις ευάλωτες κοινωνικά ομάδες, το ευέλικτο και «ανοικτό» στην κοινωνία σχολείο που θα αποτελεί σημείο αναφοράς για την ευρύτερη πολιτισμική ανάπτυξη των μαθητών, η υποστήριξη ταλαντούχων

⁴ Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι τα 9/10 των παιδιών δε θα συνεχίζουν τη μόρφωσή τους μετά το δημοτικό ενώ τα κατώτερα επαγγελματικά σχολεία θα μένουν στα χαρτιά.

μαθητών χωρίς αυτό να αποβαίνει εις βάρος της συλλογικής εκπαίδευσης, η αναγνώριση του σημαντικού ρόλου των εκπαιδευτικών, η αναβάθμιση της επαγγελματικής εκπαίδευσης, η αντιμετώπιση του προβλήματος της σχολικής στέγης, η πρόνοια για τα σχολικά εγχειρίδια. Η μεταρρύθμιση του 1929 έμεινε στην ιστορία ως σταθμός στην εξέλιξη της εκπαίδευσης, παρόλο που είχε την ίδια τύχη με τις προηγούμενες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες, καταστάθηκε δηλαδή από συντηρητικές δυνάμεις που αποδείχτηκαν ισχυρότερες από αυτήν.

Βιβλιογραφία - Αρθρογραφία

Αρχοντάκη Στ., Η διακυβέρνηση Βενιζέλου την τετραετία 1928-1932, <http://www.venizelos-foundation.gr>.

Βερέμης Θ. - Γουλιμή Γ., Ελευθέριος Βενιζέλος: Κοινωνία-Οικονομία-Πολιτική στην εποχή του, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1989.

Δημαράς Α. (επιμέλεια), Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (1895-1967), εκδόσεις Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1984.

Δημαράς Α., Συντηρητική αντεπίθεση, εφ. Καθημερινή, Επτά ημέρες, 31-10-1999.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΕ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα

Μπουζάκης Σ., Νεοελληνική εκπαίδευση (1821-1985), εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1986.

Συντάγματα της Ελλάδος 1927 και 1975/1986/2001.

Ν. 4373/1929, Ν. 4397/1929 και οι εισηγητικές εκθέσεις.

Μπεχλιβάνη Ευαγγελία
μαθήτρια Γ' τάξης Γυμνασίου
Εκπαιδευτήρια «Βασιλειάδη»
Θεσσαλονίκη